

ganlı öldü (1574). Bundan sonra Bengal Sultanlığı'nın şehirleri Bâbürlüler'in eline geçti ve Afganlı yöneticiler bölgeden uzaklaştılar. Orissa'ya sığınan Dâvud Han 1575'te Mün'im Han ile yaptığı Mugalmarî savaşında yenildi ve Katak Barış Antlaşması ile Bengal ve Bihâr'ı Ekber Şah'a bıraktı; Ekber de onun Orissa'daki hâkimiyetini tanıdı. Fakat ertesi yıl Mün'im Han'ın ölümünü fırsat bilen Dâvud büyük bir orduyla Bengal'e saldırdı; ancak yine yenilerek yakalandığı Akmahal'de idam edildi. Onun ölümüyle de Kererânî hânedanı son buldu ve Bengal Sultanlığı tarihi karıştı; toprakları da tamamıyla Bâbürlüler'in eline geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebül-Fazl el-Allâmî, *The Akbar-nâma* (trc. H. Beveridge), New Delhi 1987, III, 96-100, 248-250; a.mlf., *The Ā'in-i Akbari* (trc. H. Blochmann), Delhi 1989, I, 179-180; Abdülkâdir el-Bedâûnî, *Muntakhabu-t-Tawârikh*, Delhi 1986, (trc. ed. W. H. Lowe), II, 176, 177, 183, 184, 194, 195; Ghulam Hussain Salim, *Riyazu-s-Salatin: A History of Bengal* (trc. Abdus Salam), Delhi 1975, s. 150-161; J. Sarkar, *The History of Bengal*, Dacca 1976, II, 181-186, 191-193; Muhammad Mohar Ali, *History of the Muslims of Bengal*, Riyad 1985, I/A, s. 239-260; S. H. Askari, *Medieval Bihar Sultanate and Mughal Period*, Patna 1990, s. 99, 100, 102; J. Burton-Page, "Dâvud Khân Kararâni", *EP* (İng.), II, 183.

RIZA KURTULUŞ

KERHÎ

(الكرخي)

Ebû'l-Hasen Ubeydullâh b. el-Hüseyin b. Dellâl el-Kerhî (ö. 340/952)

Hanefî mezhebinin sistemleştirilmesinde önemli katkıları bulunan, Irak Hanefîliği çizgisinin önde gelen temsilcisi, usulcü, fakih.

260 (874) yılında Kerh'te doğdu. Bu yer Sem'ânî'ye göre Irak'taki Kerh-i Bâceddâ, Yâkût el-Hamevî ve Kureşî'ye göre ise Kerh-i Cüddân'dır (*Mu'cemû'l-büldân*, IV, 449; *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 493). İbnü'n-Nedîm, Yâkût el-Hamevî, İbnü'l-Esîr gibi müellifler adını -yanlış olarak- Abdullah, babasının adını da Hasan olarak vermektedir.

Ebû Saîd el-Berdaî'nin derslerine devam eden Kerhî, onun Ebû Ali ed-Dekvâk'tan ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin öğrencilerinden Mûsâ b. Nasr'dan alarak sürdürdüğü çizgiden bir hayli etkilenmiştir. Kendisiyle birlikte Berdaî'den ders alan arkadaşlarının en meşhuru

Ebû Amr et-Taberî ile Ebû Tâhir ed-Debâs'tır. Kerhî'nin, Ebû Ca'fer et-Tahâvî ve Ebû Tâhir ed-Debbâs gibi iki büyük fakih-i yetiştiren, Dimaşk, Kûfe ve Kerh kadılıklarında bulunan Hanefî mezhebinin önemli isimlerinden Kadı Ebû Hâzîm'le görüştüğü ve onun meclisine de katıldığı bilinmekle birlikte bu sırada Ebû Hâzîm'in öğrencisi Tahâvî ile görüştüğüne dair bir bilgiye kaynaklarda rastlanmamaktadır. Ancak Kerhî'nin o çağda ictihad ehli olarak sadece Tahâvî'den söz ettiği, fakat bir hac mevsiminde karşılaşmalarının ardından bu kanaatinin değiştiği yönündeki rivayet (İbnü'l-Murtazâ, s. 130) Tahâvî ile karşılaşmalarının daha sonra gerçekleştiğini göstermektedir.

Kerhî Bağdat'ta, Ebû Hâzîm ve Berdaî'den sonra üstlendiği öğretim görevini ölümüne yakın bir zamana kadar sürdürdü. Bu görevin başlangıcının Berdaî'nin Karmatîler saldırısında öldürüldüğü 317 (929) yılı olduğu tahmin edilebilir. Kerhî, ömrünün sonlarına doğru hastalanması üzerine öğretim görevini Ebû Ali eş-Şâşî'ye, fetva görevini de mezhep görüşlerini en iyi bilen kişi olarak tavsif ettiği Ebû Bekir ed-Dâmegânî'ye devretti (Hüseyin b. Ali es-Saymerî, s. 169).

Yargı işlerine hiç iltifat etmeyen Kerhî yargı görevine getirilen arkadaşlarına kızmış ve onları yanından uzaklaştırmıştır. Öğrencisi ve arkadaşı Ebû'l-Kâsım et-Tenûhî'yi sırf yargı görevini üstlendiği için terketmiş, mektuplarına cevap vermemiş ve görüşme isteklerini geri çevirmiştir. Tenûhî ile görüşmeyi kabul etmeyişi açıklarken kullandığı ifadelerle dayanarak kadılık görevi üstlenilmesine karşı bu çekişenliğin siyasî olmaktan çok ahlâkî olduğu, yani bu görevin haksız kazanç elde etmeye elverişli bulunması olduğu söylenebilir. Defalarca kadılık görevine çağrılan Ebû Bekir el-Cessâs'ın her defasında bunu reddetmesi (*a.g.e.*, s. 167, 172), hocası Kerhî'nin bu konudaki kanaatini paylaştığı şeklinde anlaşılabilir gibi, bu hususta titiz olan hocasının hatırasına duyduğu saygıyla da açıklanabilir.

Kerhî birçok öğrenci yetiştirmiş, bunlar değişik bölgelere dağılarak kadılık ve öğretim görevlerini üstlenmişlerdir. Saymerî bunlar arasında Ebû Ali eş-Şâşî, Ebû Abdullah ed-Dâmegânî, Ebû Abdullah el-Basrî, Ali b. Muhammed et-Tenûhî, Cessâs, Ebû Sehl ez-Zücâcî'den söz eder (*a.g.e.*, s. 166, 171, 172). Kureşî, Ebû'l-Ferec el-Umânî'yi Kerhî'nin önde gelen arkadaşlarından biri olarak gösterirken

(*el-Cevâhirü'l-muğıyye*, IV, 74) Şîrâzî de Ebû'l-Hüseyin Kâdî'l-Haremeyn'i Kerhî'nin öğrencileri arasında zikreder. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin belirttiğine göre Nişâbur fakihleri fıkhı Ebû Sehl ez-Zücâcî ile Ebû'l-Hüseyin Kâdî'l-Haremeyn'den öğrenmişlerdir (*Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 144). Şîrâzî, Ebû Bekir b. Şâhüey ile Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Muhammed ed-Darî el-Basrî'yi Kerhî'nin arkadaşları arasında sayar (*a.g.e.*, s. 144). Kureşî ise ilkinin Kerhî'den ders aldığından hiç söz etmezken (*el-Cevâhirü'l-muğıyye*, III, 49-50), ikincinin Kerhî'den değil onun öğrencilerinden ilim aldığını belirtir (*a.g.e.*, III, 599-600). Leknevî'nin Ebû Hâmid Ahmed et-Taberî ile Ebû'l-Hasan el-Kudûrî'yi Kerhî'nin öğrencileri arasında zikretmesini (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 108-109) başka kaynaklarca teyit edilmediği için kuşkuyla karşılamak gerekir.

Kaynaklar Kerhî'nin ibadete, özellikle namaz ve oruca son derece düşkün, verâ sahibi, mushaf bulunan odaya abdestsiz girmeyecek kadar titiz, fakirliğe karşı sabırlı, insanların sahip olduklarına imrenmeyen bir kimse olduğunu özellikle vurgulamışlardır. Onun bu tutumunu gösteren olaylardan biri, felç olduğunda arkadaşlarının Seyfûddeve el-Hemdânî'den yardım istediklerini öğrenmesi üzerine "Allahım! Rızkımı beni alıştırdığın şeklin dışında verme!" diye dua etmesidir. Rivayete göre Seyfûddeve'nin 10.000 dirhemlik yardımı geldiğinde Kerhî ölmüştü. 340 yılı Şâban ortasında (Ocak 952 ortaları) vefat eden Kerhî, mescidinin hizasında Vâsırtıyyın nehri kenarındaki Derbû'l-Hasan b. Zeyd'e defnedildi.

İlmî Kişiliği ve Görüşleri. Saymerî, Kureşî ve Şîrâzî bu yönde açıklamada bulunmamakla birlikte Hatîb el-Bağdâdî başta olmak üzere İbnü'l-Cevzî, İbn Kesir gibi müellifler Kerhî'nin önde gelen bir Mu'tezilî olduğunu belirtirler. İbn Hacer'e göre ona Mu'tezilîlik suçlamasını ilk yönelten kişi Hasan b. Furât'tır (*Lisânü'l-Mizân*, IV, 98-99). Kerhî'nin bu hususta, Mu'tezilî olarak tanınan Berdaî'den ve fıkhıta hocası olmakla birlikte kendisinden kelâm dersleri aldığı Mu'tezilî âlim Ebû Abdullah el-Basrî'den etkilenmiş olması mümkündür. Kendisiyle bazı fıkıh meselelerini tartıştığı Ebû Hâşim el-Cübbâî'ye büyük bir hayranlık duyması, öğrencileri arasında Ebû'l-Hasan el-Ezrak, Ebû Bekir el-Buhârî, Ebû Abdullah ed-Dâî gibi Mu'tezilî âlimlerin bulunması, cenaze işleriyle daha çok Mu'tezilî âlimlerin ilgilenmesi,

KERHÎ

hatta cenaze namazını bir Mu'tezilî âlimin kaldırmak istemesi ve Mu'tezilî usulcü Ebû'l-Hüseyn el-Basrî'nin Kerhî'ye atıf yaparken kendi üstatları için kullandığı "eş-Şeyh" unvanını kullanması (örnek olarak bk. *el-Mu'temed*, I, 135, 140, 146, 153, 156) Kerhî'nin Mu'tezilîliğinin zâhirî göstergeleri arasında sayılabilir. Yine daha sonra Kâdî'l-Haremeyn Ebû'l-Hüseyn'in başlangıçta Kerhî'nin yanındayken ondan ayrılıp Ebû Tâhir ed-Debbâs'ın yanına gitmesinin sebebi de muhtemelen Kerhî'nin Mu'tezilî eğilimidir. Sonraki Hanefîler'in bazı imalarının Kerhî'nin Mu'tezilî oluşuyla irtibatlandırılması da mümkündür. Meselâ Kureşî'nin Ebû Tâhir ed-Debbâs'a ilişkin olarak, "Ehl-i sünnet'ten sahih itikadlı biriydi" değerlendirmesinde bulunurken Kerhî hakkında bu açıdan suskun kalması, Semerkandî'nin Irak meşâyihinin görüşlerine Kerhî ve Cessâs'ın isimlerini zikrederek atıfta bulunduktan sonra çok defa bu görüşün aynı zamanda Mu'tezile'nin çoğunluğuna ait olduğunu belirtmesi (*Mizânü'l-uşul*, I, 410, 521) bu yönde birer ima sayılabilir. Esasında Mu'tezilî eğilim, İbnü's-Selcî dahil olmak üzere Irak bölgesindeki birçok Hanefî fakih için söz konusu edilmiştir.

Hanefî mezhebi içinde oluşun, kesin ve keskin bir ayırma yol açmamakla birlikte bazı usulî ve fikhî konularda farklı anlayışlara sahip iki çizgiden biri olan Irak Hanefîliğinin (meşâyih-i Irak) önemli, hatta en büyük temsilcisi sayılan Kerhî, Hanefî mezhebinin oluşumunda bir yol ayrımını teşkil eder. Bu iki çizgi arasında kesin bir ayırım olmadığı için Semerkant bölgesine dahil olduğu halde Irak çizgisini izleyen Debûsî gibi fakihler olduğu gibi aksi de söz konusudur (a.g.e., I, 410). Taşkoprîzâde'nin Kerhî'nin *el-Hidâye*'de sıkça (yaklaşık otuz defa) tekrarlandığına ilişkin vurgusu, Merginânî'nin Kerhî'nin görüşleri paralelinde Irak ekolünün çizgisini izlediğini ima amacına yönelik olabilir. Ancak Merginânî, Kerhî'ye atıfta bulunduğu her yerde onun görüşlerini benimsemiş değildir.

Kerhî, Hanefî ekolü içinde Hassâf gibi ihtiyar ve tahrîc ehli fakihlerden olup mezhep görüşlerine ilişkin nakilleri ve bunlara dair yorum ve tercihleri genelde dikkate alınmakta ve muteber kabul edilmektedir. Sadece *el-Hidâye*'deki atıflar takip edilerek bile Kerhî'nin tahrîc ve ihtiyarları dikkate alınan bir fakih olduğunu söylemek mümkündür. Leknevî, Kerhî'nin Kemalpaşazâde gibi âlimler tarafından

tıpkı Hassâf ve Tahâvî gibi meselede mütehid sayıldığını zikrettikten sonra bunların Ebû Hanîfe'ye birçok meselede muhalefet ettiklerini, mezhep sahibinin tercihlerine aykırı tercihleri (ihtiyârât) bulunduğunu, dolayısıyla ashâbü'l-vücûh sayılmalarının daha doğru olacağını öne sürer (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 108). Ta'dîl-i erkânın vâcipliği gibi Hanefî mezhebinde benimsenen görüşlerin birçoğu Kerhî'nin tahrîcidir (tercih edilen bazı tahrîcileri için bk. Burhâneddin el-Merginânî, I, 50; II, 133, 148). Kerhî'nin, hasta ve yolcunun ramazan dışında bir günde oruç tutmasının vâcip olduğu, zekâtın hemen ödemesinin gerektiği, sarhoşun boşamasının vâki olmayacağı, nikâh aktinin icâre ve iâre lafızlarıyla da yapılabileceği gibi yaygın tasvip görmeyen görüşleri alternatif görüşler olarak Hanefî literatüründe yerlerini almıştır.

Kerhî'nin usule ilişkin olarak açıkladığı prensiplerin önceki imamların söz ve çözümlerinden hareketle oluştuğu muhakkaktır. Sonraki usulcülerin Kerhî'nin usule dair görüşlerine isim vererek sıkça atıfta bulunmaları, Hanefî fıkıh usulünün büyük ölçüde ilk defa Kerhî tarafından sistemleştirildiğini söylemeyi mümkün kılar. Kerhî bu sistemleştirme sürecinde yalnız olmayıp kendisinden önceki dönemde İsbâ b. Ebân'ın ve kendinden sonraki dönemde ikmal kabilinden olmak üzere Cessâs ve Debûsî ile Şemsüleimme es-Serahsî ve Ebû'l-Usr el-Pezdevî'nin bu yöndeki katkıları da anılmalıdır. Kerhî'nin Hanefî usul anlayışının sistemleştirilmesindeki önemli yeri, diğer ekollere mensup usulcülerin en çok ona atıf yapmalarından da anlaşılabilir. Mu'tezilî Ebû'l-Hüseyn el-Basrî'nin *el-Mu'temed*'i, Şâfiî Gazzâlî'nin *el-Mustaşfâ*'sı, Mâlikî Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin *el-İhkâm*'ı ve Bâkullânî'nin *et-Taķrib*'i gibi kelâmcı metoda göre yazılan usul eserlerinde, mezhep kurucuları dışında en fazla atıf yapılan ve görüşleri zikredilen Hanefî fakihî ve usulcüsü Kerhî'dir. Bu durum, Kerhî'nin usul açısından Hanefî mezhebinde önde gelen kişilerden olduğunu ve yine buradan hareketle usulün sistemleşmesinde önemli rol oynadığını göstermektedir. Teknik anlamda fıkıh usulü alanında bir eser yazdığı bilinmemekle birlikte bu alana ilişkin birçok görüşü özellikle öğrencisi Cessâs'ın *el-Fuṣūl*'ünde ve Ebû'l-Hüseyn el-Basrî'nin *el-Mu'temed*'inde bulunmaktadır. Hanefî mezhebinin sistemleşmesindeki önemli rolüne rağmen onun yaygın tasvip

görmeyen usule ilişkin bazı görüşleri de bulunmaktadır. Meselâ Kerhî'nin, ilâve bir delil bulunmadıkça Hz. Peygamber'in fiilinin mubahlık ifade edeceği, sahâbî sözünün sadece kıyas yoluyla bilinmeyen konularda hüccet olacağı, mutlak emrin derhal yerine getirilmesinin gerektiği, mendubun emredilmiş olmadığı, gayri müslimlerin şeriatın fûrû ile mükellef oldukları gibi görüşleri genel Hanefî çizgisinden farklıdır (usul görüşlerinin genel bir listesi ve izahı için bk. Hüseyn Halef el-Cebûrî, tür.yer.).

Özellikle, Hanefî imamları tarafından öne sürülmüş görüş ve çözümlerin dayandığı genel ilke ve kuralları (kavâid) tesbite yönelik küçük çalışması (*er-Risâle*) ve burada tesbit edilen kurallar, Hanefî fıkıh mantalitesinin anlaşılmasında oldukça önemli köşe taşı oluşturur. Bu eserin gerek bizâtihi değeri gerekse sonraki dönemler üzerindeki etkileri dikkate alındığında Kerhî'nin Hanefî mezhebi içinde bir fıkıh teorisyeni olarak adlandırılmayı hak ettiği söylenebilir. Hanefî mezhebinin meseleci olarak gelişmesi ve problemlerin kavâid-i külliye denilen genel hukukî ilkeler ve kurallar çerçevesinde çözümlenmesi, bir yönüyle Hanefî mezhebinde fıkıh usulünün diğer ekollere nazaran daha geç yazılmasının ve sistemleşmesinin sebebinin de açıklar.

Kerhî'nin bu risâlede belirlediği ve bazı eleştirilere konu olan bir ilke, "Ashabımızın görüşlerine aykırı olan bir âyet ya mensuh kabul edilir ya tercihe hamledilir. En uygunu onun müevvel kabul edilmesidir" şeklindedir. Bu ilke ilk bakışta mezhep imamlarının görüşlerinin âyet ve hadislerin önüne geçirildiği izlenimini vermektedir. Ancak Hanefî imamlarının anlam ve yorum hususunda ortaya koydukları ilkeler ve geliştirdikleri yöntem çerçevesinde düşünüldüğünde bu izlenimin ve bu izlenimden kaynaklanan eleştirilerin haklı olmadığı ortaya çıkacaktır. Kerhî'nin bu sözünün Ebû Hanîfe'nin sahâbe görüşlerinin dışına çıkmama ilkesiyle birlikte düşünülmesi tekabül ettiği anlamın doğru anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Öte yandan sözü edilen anlayış, görüşlerin sistemleşerek ekol haline gelmesi durumu ve istikrarın sağlanması kaygısı içinde düşünülmelidir. Ayrıca serdedilen görüşlerde sistemli ve tutarlı bir bütünlük ihtiyacından kaynaklanan bu yaklaşım, sadece Kerhî'ye özgü olmayıp diğer ekollere mensup fakih ve usulcüler tarafından da dile getirilmiştir.

Eserleri. 1. *er-Risâle*. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî gibi ilk Hanefî imamlarının görüşlerinin dayandığı genel ilke ve kuralları tesbite yönelik hacmi küçük, kıymeti büyük bir risâledir. Fuat Sezgin'in *el-Uşûl* adıyla kaydettiği bu eser, müstakil olarak ve Debûsî'nin *Te'sisü'n-nazar*'ının sonunda Ebû Hafs en-Nesefî'nin her bir kural için zikrettiği örneklerle birlikte (Beirut, ts., s. 161-175) ve Cebûrî'nin *Kerhî*'nin usul görüşlerini incelediği *el-Akḫvâlü'l-uşûliyye li'l-İmâm Ebi'l-Ḥasan el-Kerhî* adlı eserinin sonunda (Mekke 1989) yayımlanmıştır. 2. *el-Muḥtaşar*. Sonraki âlimler tarafından gerek mezhep imamlarının görüşlerinin yorumu gerekse *Kerhî*'nin şahsî görüşleri konusunda kaynak olarak kullanılan eser (yazmaları için bk. Sezgin, I, 444) Cessâs, Kudûrî, İsbîcâbî, Rûkneddin el-Kirmânî ve Ebû Abdullah el-Basrî tarafından şerhedilmiştir (İbnü'n-Nedîm, s. 261; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1634-1635). 3. *Şerḫu'l-Câmi'i'l-kebir*. 4. *Şerḫu'l-Câmi'i's-şagîr*. 5. *el-Câmi'*. Kâtib Çelebi'nin *el-Câmi'u'l-kebir fi fûrûḫi'l-Hanefiyye* adıyla *Kerhî*'ye nisbet ettiği bu eser (*Keşfü'z-zunûn*, I, 570) ayrı bir eser olabileceği gibi *el-Câmi'u'l-kebir* veya *el-Câmi'u's-şagîr*'e yazdığı şerhlerden biri de olabilir.

Bunların dışında kaynaklarda *Kerhî*'ye, içecekler ve hurma nebzinin helâlliliğiyle (İbnü'n-Nedîm, s. 261) Farsça kıraatle namazın câizliği konusunda (Teftâzânî, I, 31) iki eser daha nisbet edilmektedir. Ancak bu konularda yazılmış iki eserin *Kerhî*'nin öğrencileri arasında yer alan Mu'tezilî Ebû Abdullah el-Basrî'ye de izâfe edilmesi (İbnü'n-Nedîm, s. 261), her ikisinin de aynı konularda eser yazmış olduğunu gösterebileceği gibi burada bir nisbet hatasından bahsedilmesi de mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, [baskı yeri yok] 1988 (Dârü'l-mesîre), s. 261; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed fi uşûli'l-fıkh* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Dimaşk 1384/1964, I, 135, 140, 146, 153, 156; Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Aḥbâru Ebi' Hanîfe ve aşhâbih*, Beirut 1985, s. 165, 166-172; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, X, 353-355; Şîrâzî, *Ṭabakâtü-fukahâ*, s. 142, 144; Alâeddin es-Semerkindî, *Mizânü'l-uşûl* (nşr. Abdülmelik Abdurrahman es-Sa'dî), Bağdâd 1407/1987, I, 410, 521; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 52; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, I, 50; II, 133, 148; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 369-370; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 449; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, III, 91; Zehabî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XV, 426-427; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 224, 225; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, I, 164; II, 367, 493-494; III, 49-50, 599-600;

IV, 74, 297; Teftâzânî, *el-Telviḥ*, Kahire 1377/1957, I, 31; İbnü'l-Murtazâ, *Ṭabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 94, 100, 101, 105, 108, 109, 113, 130; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beirut 1971, IV, 98-99; Taşköprizâde, *Ṭabakâtü'l-fukahâ* (nşr. Ahmed Neyle), Musul 1954, s. 60; Temîmî, *el-Ṭabakâtü's-seniyye*, IV, 420-422; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 108-109; *Keşfü'z-zunûn*, I, 563-564, 570; II, 1634-1635; Sezgin, *GAS*, I, 444; Hüseyin Halef el-Cebûrî, *el-Aḫvâlü'l-uşûliyye li'l-İmâm Ebi'l-Ḥasan el-Kerhî*, Mekke 1989.

H. YUNUS APAYDIN

KERİM

(الكریم)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "cömert olmak, iyi, ahlâklı, asil ve değerli olmak" anlamındaki **kerem** (**kerâmet**) kökünden sıfat olan **kerîm** "yaratılıştan cömert olan, insanın şerefiyle bağdaşmayan her türlü şeyden arınmış bulunan" demektir. Kerem kavramı Allah'a nisbet edildiğinde "lutuf ve ihsanda bulunma" mânası ağır basar. Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî **kerîm** kelimesinin muhtevasını "cömert olan, övgüye lâyık vasıfları şahsında toplayan, cezayı gerektiren davranışları affedip suçluyla bağışlayan" şeklinde üç noktada özetlemiş ve bu anlamların Allah için de söz konusu olduğunu söylemiştir (*İştikâku esmâ'illâh*, s. 176).

Kerem kavramı, bazı kıraat farklarının göz önünde bulundurulması şartıyla Kur'an-ı Kerîm'de on yerde Allah'a nisbet edilmiştir. Kerîm ismi iki âyette rab kelimesiyle bağlantılı olarak kullanılmış, Mü'minûn sûresinde yer alan (23/116) "rabû'l-arşı'l-kerîm" ifadesindeki **kerîm** lafzını rab kelimesinin sıfatı diye kabul eden kıraate göre bu isim Kur'an'da üç defa Allah'a nisbet edilmiştir (Beyzâvî, III, 182; Bennâ, s. 321). Bir âyette, "kerîm olanlarla mukayese edilemeyecek en üst derecede **kerîm**" anlamındaki **ekrem** ismi-i tafidî ile iki âyette yer alan ve "ikram sahibi" mânasına gelen (zü'l-)ikrâm sıfatı da O'na izâfe edilmiştir. Bunlardan başka Allah lafzı ikram ve tekrîm masdarlarından türeyen dört fiilin fâili olarak kullanılmıştır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "krm" md.).

Kerîm ismi hem İbn Mâce hem Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ listesinde yer almış ("Du'â", 10; "Da'avât", 82), diğer hadis rivayetlerinde de zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (*Müsned*, II, 72; Tirmizî, "Edeb", 41). Hz. Peygamber'in camiye girerken

tekrarladığı dua ve niyaz mahiyetindeki şu ifadesinde ise **kerîm** "vech" (zât-ı ilâhiyye) kelimesini nitelemektedir: "İlâhî rahmetten kovulmuş bulunan şeytandan yüce Allah'a, O'nun **kerîm** olan zâtına ve kâdîm olan hükümranlığına sığınırım" (Ebû Dâvûd, "Şalât", 18). Hadis literatüründe çeşitli fiil kalıplarıyla Allah'a nisbet edilen kerem kavramlarının sayısı oldukça çoktur (Wensinck, *el-Mu'cem*, "krm" md. [V, 560; VI, 1]).

Esmâ-i hüsnânın şerhiyle meşgul olan âlimler **kerîm** isminin övgüye lâyık bütün nitelikleri kapsadığına dikkat çekerler ve bunların başında Allah'ın lutufkârlılığı ile affediciliğinin geldiğini belirtirler. Gazzâlî'nin **kerîm** ismiyle ilgili olarak kaydettiği mânalar bu konuda müktenenlerin en kapsamlısıdır: "Kerîm muktedirken affeden, vaadini yerine getiren, lutfunu umulanın ötesinde gerçekleştiren, kime ne kadar lutufta bulunduğu hesabını yapmayan, kendisinden başkasına başvurulmasına rızâ göstermeyen, vefasızlığa sitemle mukabelede bulunup dostluğu bozacak bir karşılık vermeyen, kendisine sığınanı yüzüstü bırakmayan, aracı ve şefaatchilere muhtaç kilmayandır" (*el-Maḫşadü'l-esnâ*, s. 127; krş. Kuşeyrî, s. 62-63).

Kerîm ismi, "yergiye sebep teşkil eden özelliklerden münezze olup övgü nitelikleriyle vasıflanma" mânasına alındığında zâtî, "lutuf ve ihsanda bulunma, affedip bağışlama" anlamı göz önünde bulundurulduğunda ise fiilî isimler grubuna girer. Kerîm alî, kuddûs, hamîd gibi zâtî ve afûv, gafûr, halîm gibi fiilî isimlerle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "krm" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "krm" md.; *Lisânü'l-Arab*, "krm" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "krm" md. (V, 560; VI, 1); M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "krm" md.; *Müsned*, II, 72; Ebû Dâvûd, "Şalât", 18; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "İmân", 11, "Edeb", 41, "Da'avât", 82; Zeccâcî, *Tefsîrü esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beirut 1395/1975, s. 50-51; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beirut 1406/1986, s. 176; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 70-71, 103-104; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beirut 1399/1979, I, 201; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Maḫâlât*, s. 46; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 161^a-162^a; Kuşeyrî, *et-Taḫbir fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 62-63; Gazzâlî, *el-Maḫşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 127, 133, 174; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aḫşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 47^b-50^b; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'dî),